

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕСТЕТИКИ ТА ПОЕТИКИ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

УДК 821.161.2

DOI: 10.32342/2523-4463-2020-2-20-6

Т.І. ВІРЧЕНКО,

*доктор філологічних наук,
професор кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства
Київського університету імені Бориса Грінченка*

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОКОЛІННЄВИХ ВІДМІННОСТЕЙ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ РОМАНАХ В. ПЕТРОВА-ДОМОНТОВИЧА

У дослідженні зосереджено увагу на репрезентації поколіннєвих відмінностей на матеріалі повістей В. Петрова-Домонтовича. Дослідницька увага була зосереджена на художній реалізації чинників, що творять покоління, окресленні їхніх цінностей, суспільних позицій, світоглядних установок та особливостях взаємного перетину поколінь. Це й становило мету дослідження. В основу була покладена дефініція А. Матусяк, М. Светлиці, сформульована в праці «Категорія покоління в сучасних суспільно-культурних дослідженнях».

Письменник для увиразнення поколіннєвих відмінностей звертається до характеротворення. Так, персонажі постають перед читачами у вирішальний момент свого життя. Для автора важливо зосередити читацьку увагу на світоглядних установках персонажів, умовах формування ціннісного світу.

У романі «Без ґрунту» цінністю та пам'яткою, через призму якої будуть осмислюватися відмінності поколінь, стала Варязька церква, побудована Лінником. Лінник, Ростислав Михайлович і Гуля дотичні до одного виду мистецтва і найкраще відображають еволюційні зміни, що відбуваються; ілюструють міжпоколіннєву комунікацію. Лінник, представник «старшого» покоління, недовірливий, завжди похмурий відлюдник. Відданість роботі, наполегливість у боротьбі з повсякденним життям формують розуміння ним місії мистецтва: звернення до розуму одержувача. Ростислав Михайлович розуміє особливості мислення людей середини ХХ століття – здатність мислити суперечностями.

В. Петров-Домонтович увиразнює різне ставлення представників поколінь до розуміння сутності «руху». Представникам старшого покоління важливо оприявити зв'язок поколінь, увиразнити причинно-наслідкові зв'язки, зберегти пам'ять. На протигагу Ліннику, Ростислав Михайлович не приймає ціннісного світу, який намагається запанувати в суспільстві, тому обирає шлях «внутрішньої еміграції», яка виступає засобом опору впливу інших особистостей. Аналіз дає змогу виокремити кілька мотивів внутрішньої еміграції: втома від буденності, відсутність зв'язків у спільноті, конфлікт між усвідомленням свого походження і теперішнього, інстинкт самозбереження.

Усі мотиви, які спричинюють внутрішню еміграцію – необхідність, як необхідна і сама внутрішня еміграція заради здатності відчувати, бачити, думати, виражати свої думки; заради здатності бути собою, заради самозбереження індивідуальності.

Ключові слова: покоління, внутрішня еміграція, інтелектуальний роман.

В исследовании сосредоточено внимание на репрезентации отличий поколений на материале повестей В. Петрова-Домонтовича. Исследовательское внимание было сосредоточено на художественной реализации факторов, которые определяют формирование поколений, очерчивании их ценностей, общественных позиций, мировоззренческих установок и особенностей взаимного пересечения поколений. Это и составило цель исследования. В основу была взята дефиниция А. Матусяк, М. Светлицы, сформулированная в работе «Категория поколения в современных общественно-культурных исследованиях».

В. Петров-Домонтович підкриває різне отношение представителів поколінь к пониманию сущности «движения». Представителям старшого покоління важно явно показати зв'язь поколінь, підкривити причинно-слідственні зв'язи, зберегти пам'ять. В протилежність Линнику, Ростислав Михайлович не приймає ціннісного мира, котрий прагається воцаритися в обществі, поэтому вибирає путь «внутренней емиграции», которая выступает средством сопротивления влиянию других личностей. Анализ позволяет выделить несколько мотивов внутренней эмиграции: усталость от обыденности, отсутствие связей в сообществе, конфликт между осознанием своего происхождения и настоящего, инстинкт самосохранения.

Все мотивы, которые вызывают внутреннюю эмиграцию – необходимость, как необходима и сама внутренняя эмиграция ради способности чувствовать, видеть, думать, выражать свои мысли; ради способности быть собой, ради самосохранения индивидуальности.

Ключевые слова: поколение, внутренняя эмиграция, интеллектуальный роман.

Людвік Флек у праці «Як постає та розвивається науковий факт. Вступ до вченого про мисленневий стиль і мисленневий колектив» висловлює кілька цікавих міркувань. Перше стосується тісної взаємозалежності мисленневого колективу та мисленневого стилю, адже якщо існує «спільнота людей, пов'язаних обміном думок чи інтелектуальним взаємовпливом, то він виявиться розвитком певної сфери мислення, певного стану знань і культури, а отже, мисленневого стилю» [1, с. 76]. Урешті, цей процес спостерігається і в літературознавстві, особливо коли вчені, прихильники різних шкіл, з відмінних позицій досліджують спадщину одного письменника. Варто хоча б подивитися на праці, присвячені Віктору Домонтовичу. Незалежно від домінуючого предмета наукових спостережень, вирінає принагідна розмова про «безгрунтарство». Це явище у творчості письменника, як і теза, що «безгрунтарство» було мейнстрімом наприкінці 1920-х рр. – науковий факт, який, згідно з Флеком, можна визначити «як відповідне до стилю мислення співвідношення понять, яке можна досліджувати з історичної, з індивідуально- та з колективно-психологічної позиції» [1, с. 132]. Флек зазначав, що «набір фактів постійно змінюється» [1, с. 147], тож місія науковців полягає в постійному пошуку нових фактів або їхньому уточненню заради безперервного розвитку знання.

Актуальність поколінневих досліджень зумовлена тим, що це шлях осмислити зміни в суспільстві, культурі; усвідомлення приналежності до того чи того покоління дає можливість зробити висновки про сповідувані світоглядні установки, осмислити існуючі проблеми, а все це – шлях до прогнозування майбутнього розвитку суспільства, його ціннісного світу. Крім того, варто зважати і на те, що «самосвідомість і пам'ять покоління впливають на зміну дискурсивних парадигм і культурних стилів, виконують психотерапевтичні функції, формують образ епохи» [2, с. 10].

За об'єкт наукових спостережень обрано твори письменника «Дівчина з ведмедиком» та «Без ґрунту». Саме ці інтелектуальні романи тематично покривають широкий спектр поколінневих відмінностей, а принагідні зауваження літературознавців про представників різних поколінь у творах не вичерпують системної розмови про стосунки між поколіннями, їхній потенціал.

Мета дослідження – здійснити наукові спостереження за художньою репрезентацією поколінь в обраних романах. Дослідницька увага буде зосереджена на художній реалізації чинників, що творять покоління, окресленні їхніх цінностей, суспільних позицій, світоглядних установок та особливостях взаємного перетину поколінь.

Реалізація зазначеного потребує в першу чергу прояснення в термінологічній сфері: визначення меж понять «покоління». Усвідомлюючи і приймаючи полісемантичність поняття «покоління», все-таки слід обрати робочу дефініцію. Серед широкого спектра значень увагу доцільно зупинити на тому, як в основу покладено суспільно-культурний критерій «Група ровесників, що характеризується певним світоглядом і специфічними ідеями, цінностями, позиціями, нормами, взірцями суспільних позицій, а також подібністю історичного досвіду (“пережиття покоління”) або спільними умовами життя (спільним стилем життя, яких ця група) зазнала в період психічного дозрівання та які формували її життя» [3, с. 133].

Говорячи про роман «Дівчина з ведмедиком» (1928), увагу привертають дві постаті, цілком очікувані: Іполіт Миколайович Варецький та Зина Тихменева. Петров для увираз-

нення поколінневої відмінності вдається до характеротворення. З Іполітом Миколайовичем читач знайомиться в той життєвий момент, коли чоловік важко переживав напівголодний 1922 рік. Зустріч із Семеном Кузьменком розкриває характер Варецького: з одного боку, він може бути зятим у ставленні до роботи, наполегливим, а з іншого, він не зданий вірити в успіх справи. Приземленість / практичність, сіра буденність доволі швидко здатна визначити світоглядні установки персонажа. З приходом літа Іполіт Миколайович переживав стан нудьги, а порожнім дням він не міг зарадити. Причина – заповнення вільного часу роботою. Помітно, що чоловік не мав сформованої системи цінностей, чітких уявлень про кохання. Саме тому його почуття до Зини прокидалися й блідли неодноразово. Стриманість і тверезість у прийнятті рішень були проявами консерватизму. Службові обов'язки сформували відповідальність, яка визначала ставлення до кохання: *«Кохання для мене – надто серйозна річ, щоб я міг поставитись до нього легковажно. Вона знає, що я ніколи не фліртував і не вмів фліртувати, що я зважую з особливою обережністю та увагою кожне своє слово перед тим, як його сказати, що я боюсь зробити невірний крок або ж висловити необмірковану думку»* [4, с. 102].

Іполіт Миколайович не вмів поводитися гнучко, не вмів сприймати багатозначність, зокрема й слів: *«Я завжди ставився до слів підозріло і з сумнівом, як до істот жорстоких і небезпечних, двозначних і зрадливих. Слова – вульгарні, нікчемні й двозначні. Вони готують зраду, вони скрізь підстерігають людину, чекають її напоготові, щоб заволодити людиною й згубити її»* [4, с. 10].

Не зумів чоловік і народжене кохання перетворити в щастя, а кохання не порятувало від нудності буднів. Причина, на думку Василя Гриба, у відсутності досвіду «захоплення з якоїсь химери, а потім розчарування» [4, с. 123].

Говорячи про характер Зини, варто відзначити, що письменник дуже уважно поставився до змалювання умов, у яких формувався світогляд дівчини. Батько – Олександр Владиславович Тихменев – упертий і твердий щодо прийняття рішень, стриманий і коректний у спілкуванні з людьми: *«Тонко володів мистецтвом поводитися із кожним так, щоб, лишаючись холодним, стриманим і спокійним, привабити, причарувати людину, сказати їй щось приємне, але так, щоб за сказане не брати на себе будь-якої відповідальності»* [4, с. 33]. Родина Тихменевих не мала реального уявлення про життя людей інших соціальних прошарків, у родині домінували матеріальні цінності. Такий висновок робимо зі ставлення подружжя Тихменевих до освіти: питання про лекційні плани нічим не різнилися від питань до роботи кровельників.

Пери першій зустрічі з Іполітом Миколайовичем Зина проявила «насмішкувато-іронічну браваду» [4, с. 37]. Поведінка капризного, безтактного дівча засвідчувала відсутність проявів щонайменшої добродітності. Її одвертість носила грубий, несподіваний характер. У той же час гра, у яку вона втягувала Іполіта Миколайовича, мала й свої результати. Чоловіку подобалось «перекидатися гострими уїдливістями» [4, с. 46].

З часом в інохарактеристиці Іполіта Миколайовича Зина постала яскравою й цілісною особистістю, яка не боялась емоційно сприймати світ. Дівчина не боялась думати по-іншому, мати власні погляди, відмінні від поглядів більшості, навіть якщо вони «шокували і дивували» [4, с. 71]. Зина вступає в конфлікт зі світосприйняттям попереднього покоління: *«Вона була надто розумна, щоб надавати будь-яку вагу й значення цінностям, що їх попередні покоління вважали за усталені правила, принципи, норми й мораль. Для Зини не було нічого забороненого, недозволеного, неможливого або ж недосяжного. Із ясною свідомістю вона спостерігала себе, Лесю, мене, свої почуття, оточення, людей, речі, події, ідеї та факти. Їй подобалося проголошувати думки, що бриніли особливо суперечливо й дивно в затишній обстановці тихменевського хатнього укладу. Її вабила плякатна крикливість гучних і різнобарвних викликів. Вона говорила так, ніби хотіла знищити все, що для інших було недоторканим і непорушним»* [4, с. 71].

Поглиблюється цей конфлікт у діалозі щодо жіночого «падіння». Зина, сповідуючи жіночу незалежність, упевнено говорить: *«Безневинність! Падіння! Бузглузді й затуркані слова... Вони не наші, і для нашого покоління вони не властиві. Наші бабусі, коли старовинним романам вірити, може, і мали деяку рацію так думати і говорити. Як описується в цих романах, дівчину, що родила дитину поза шлюбом, ганьбили; батьки проклинали її*

й, проклявши, божеволіли, вона в одчаї йшла на річку, шукала ополонку і в ополонці з дитиною на руках топилася. Тепер така ошукана дівчина йде в суд і в суді вчиняє позов про аліменти» [4, с. 73].

З дорослішанням (на етапі переродження дівчини в жінку) до Зини прийшло усвідомлення потреби наблизитися до сутності речей, а не їх подібностей. У той же час свою душу Зина не оголює, як і прагне сама нести відповідальність за свій вибір – розірвати всі стосунки з родиною і зникнути. Обраний стиль життя не дав змоги знайти істину, і дівчина відчуває, що життя її зламало. Почуття ненависті до Іполіта свідчить про те, що цей чоловік не зумів дати їй справжнього кохання, позбавленого будь-яких ноток нещирості, несправжності.

У романі «Буз ґрунту» (1942–1943) цінністю і пам'яткою, через призму якої будуть осмислюватися поколіннєві відмінності, стала Варязька церква, побудована Линником. Церква – «найдорожчий вияв січового духу в архітектурі» [5, с. 56], символ, за допомогою якого можна зберегти пам'ять.

Линник, Ростислав Михайлович і Гуля, дотичні до одного виду мистецтва і якнайкраще відображають еволюційні зміни, які відбуваються; ілюструють міжпоколіннєву комунікацію. Так, Линник, представник покоління «старших». Ростислав Михайлович знайомий зі Степаном Линником зі студентських років, бо Степан Трохимович був його вчителем. Неговіркий, завжди похмурий самотник: *«Його самотні осені й зими минали порожньо й непривітно. Покинений на самого себе, Линник виробив в собі химерну звичку жити поза часом, поза зміною дня й ночі, лічбою днів і тижнів. Ритм його життя не мав нічого спільного з природою. Він жив в собі, поза природою»* [5, с. 79]. Живучи поза часом, він був завжди пунктуальним у ставленні до своїх учнів, але у ставленні до людей *«проявлялась егоїстична наївність самотнього й песимістичного митця, одірваного від ґрунту й цілком заглибленого в своє мистецтво, для якого не існувало світу поза мистецтвом і нічого в світі окрім мистецтва, і десь починалося – я ніколи не сумнівався в тому – навмисне й свідомо організоване бажання робити все наперекір, прагнення гри задля гри»* [5, с. 83].

Працював Линник самовіддано: *«Він кидав роботи лише тоді, коли руку йому зводила судом і він уже не міг – фізично не міг – тримати пензля в скрючених пальцях»* [5, с. 81]. Чоловік мав силу волі: *«У Линника були завдатки соціального реформатора, політичного діяча, партійного лідера, що змінює дійсність, формує її згідно з параграфами й пунктами світоглядної доктрини»* [5, с. 83], розум й наполегливість поставати проти буденності: *«В кожному разі він не був людиною, подібною на інших. Він бунтував проти себе як проти біологічної істоти. Він творив себе зсередини себе самого, фантаст, містагог і руйнік. Витвір власної, назовні виявленої уяви й волі, розумова конструкція, ідея, проєктована в світ речей, проти якого він змагався»* [5, с. 84].

Місія мистецтва, за Линником, апелювати до розуму реципієнта, а не до його почуття: *«Мистецтво Линника не було почуттєве, воно було протипочуттєве. Чи не треба було б про нього сказати, що воно було розсудливе?!»* [5, с. 93]. Як майстер Линник *«ніколи не шкодував фарб, щоб справити враження на глядача. Він не обмежував себе в виборі кольорів. Він був щедрий і щирий. Він малював тією фарбою, яка йому припадала до вподоби. Власні уподобання, підказані власністю його непримхливого серця, коли він зважував, що, як і якою фарбою малювати!»* [5, с. 62].

Ростислав Михайлович характеризує особливість мислення людей середини ХХ століття – здатність «мислити епохами і суперечностями» [5, с. 96], «мислити, розмежовуючи світи і протиставляючи епохи» [5, с. 97]. Кожна доба має бути цікава не тим, що в ній є, а тим, як вона може долучитися до «творення нового світу, в його непримиренній протилежності всьому, що було досі» [5, с. 97].

Світоглядні установки представників покоління «молодших» позбавлене глибини, позначається втратою ґрунту, знеціненням ролі пам'яті: *«Сучасна людина виробила в собі звичку не мати свого кутка. Вона розірвала пуповину, що зв'язувала її з материнським лоном місця. Відмовилась од почуття спільноти з землею. Зреклася свідомості своєї тожності з країною. Загубила згадку про свою спорідненість з вітчизною. Місце народження обернулось посвідкою, виданою з загсу, черговим пунктом заповнюваної анкети»* [5, с. 36].

Спорідненість з батьківщиною тісно пов'язана з образом дому. Власне дім пропонується зробити деперсоналізованим: *«Приватна садиба з окремим садком і своїм городом, призначена для побуту окремої родини, стають пережитком»* [5, с. 51]. Перед реципієнтом постає виразний візуальний образ дому. Домонтович показує наскільки важливі людині зовнішні атрибути, які виражають причетність до ґрунту: *«В нас, українців, є отая гарна, чепурна хата, білою глиною мазана, соломною або комишем укрита, що, певно, існує споконвіку, ще від тої днини, коли Бог створив першу людину, першого українця з люлькою, чубом та широкими штанями на очкурі!»* [5, с. 57].

Для обох поколінь різним є розуміння сутності процесу «руху вперед». Линник не мислив світом ізольованих речей, подій тощо, що дуже цінно для побудови візії майбутнього. Він прагнув у своїх серіях картин віднайти зв'язок речей, зберегти пам'ять. Саме тому його картини – *«похмурі апокаліптичні привиди: місто-гора на океані всесвіту, світова будівниця, нечестивий, засуджений на загибель Вавилон»* [5, с. 100].

Ростислав Михайлович визнає, що з часом змінюються уявлення про добро і зло, тож репрезентанти поколінь сповідують різні цінності: *«Люди нашого покоління вже не бояться сонця. Ми не носимо головних убирань і не шукаємо в спеку холодка. В соняшний день ми не переходимо на сутінкову сторону вулиці, де холодок від кам'яниць ліг на розпечений брук»* [5, с. 148]. Вважаю, що представником цього покоління можна назвати Станіслава Бирського – *«людина розрахунків і кон'юнктури, що вносив нетерплячість і настирливість у досягненні своєї заздалегідь наміченої мети»* [5, с. 48].

Ростислав Михайлович не приймає ціннісного світу, який намагається запанувати в суспільстві, тому обирає шлях «внутрішньої еміграції». Внутрішня еміграція допомагає не лише досягнути своє «Я», а й виступає засобом опору впливу інших особистостей. Перший мотив очевидний – втома від буденності, яка проявлялась у ставленні до роботи: *«Моє неуважне ставлення до своїх службових обов'язків, те, що я ніколи не одсиджував визначених для мене урядових годин, взагалі зрідка й нерегулярно з'являвся в комітеті [...], те, що в книзі одвідувань я розписувався за всі дні, навіть і за ті, коли я зовсім не показувався в установі»* [5, с. 28].

Поштовхом внутрішньої еміграції здебільшого виступає невдоволення життям і прагнення змін. Власне такий стан спостерігаємо в Ростислава Михайловича: *«Я страждав од утоми, виснаження і нудьги. Я був тут ніхто і ніщо»* [5, с. 30]. Проте важливо інше: Ростислав Михайлович «шукав для себе порятунку» [5, с. 30] і знайшов його у «бажанні мандрів» [5, с. 34].

Увага письменника до зовнішнього світу, до сенсорної системи персонажа створює, з одного боку, відчуття гармонії, а з іншого – увиразнює самотність Ростислава Михайловича: *«Я стою коло відчиненого вікна, і мені здається, що я відчуваю аромат квітів. Запах збіжжя й степової трави. Поїзд з гуркотом проноситься повз червоні будинки маленької станції. З високого плоскогір'я блиснув в далечині Дніпро і за ним масив гори та розпластане під горою широке місто. Допитливий зір, шукаючи не знати чого, пожадливо блукає в ранковому тумані, що легкою димкою прозора огорнув безмежні простори задніпровських степових пустель»* [5, с. 36].

Другий мотив – відсутність зв'язків у спільноті. Ростислав почувається вкрай самотнім: *«Це було сильніше за мене, це почуття внутрішнього хвилювання, що постало з глибин моєї самоти, несподівано прилинуло до мене, покинувшись десь там, в безкраїх несказаних надрах моєї істоти»* [5, с. 36].

Третій мотив визначаємо як конфлікт між усвідомленням свого походження і теперішнього. Внутрішні міркування приводять Ростислава до відчуття причетності до свого минулого, адже це притаманно людству в цілому: *«Приголомшені бездомними мандрами, невикорінені й ніколи невикорінювані, тільки приспані, від початків людства властиві людині могутні зв'язки з місцем, з землею, з ґрунтом раптом з новою силою опановують мене»* [5, с. 36]. У той же час він відчуває гострий біль від розриву з рідним ґрунтом: *«Крик виривається в мене зсередини. Мовчазний крик, для якого немає в мене слів»* [5, с. 38].

Ще один мотив внутрішньої еміграції – інстинкт самозбереження. Прагнення вижити за будь-яких умов («А мене хіба не турбує моя власна доля?..») спричиняє бажання висловлюватися обережно: *«Я не кажу ні “так”, ні “ні”. Я оминаю гострі кути, я уникаю*

темряви – й тіней. Я йду ясною стороною вулиці. Я нападаю на несмак архітектури, спотвореної буржуазією. Я говорю про капіталізм, що означає виродження. Він несе з собою спотворення стилю і розлад, розрив між змістом і формою» [5, с. 59].

Людина, обираючи внутрішню міграцію віддає перевагу «буттю-в-собі», «буттю-для-себе»: «Я ніколи не квапився робити те, що я мусів би робити. Навіщо?.. Я завжди понад усе цинив примхливу химерність бажання, що рапом прокидалося в мені. Ніколи й ні в чому не треба зраджувати себе, вище над усе слід ставити власну примху» [5, с. 110]. Пам'ять у такої особистості дуже високо розвинена, оскільки в її лабіринтах можна знайти різноманітні аналогії між досвідом з минулого і переживаннями теперішнього.

Коло спілкування таких людей – люди обдаровані, адже в кольорі, лініях, у звуках можна шукати власне «Я», або розчинятися без останку: «Ми загубили початки й кінці. Ми йшли в безмежність, де не було нічого, окрім неситої порожнечі нездійсненого бажання. Ми пережили всі спокуси солов'їної ночі. Піддалися всім принадам ночі. Пізнали всі небезпеки співу солов'їв» [5, с. 143]. Отже, з одного боку, ми бачимо, що передумови можуть формуватися здавна, а з іншого, внутрішню міграцію визначає вірність собі.

Ростислав Миколайович потребує власного порятунку від нудьги, надокучливих обов'язків, штампованих слів, фальшивої причетності до мистецтва оточення. Усе це прикрощі, позбавлення яких робить людину щасливою, наповненою змістом.

І навіть у стосунках з природою внутрішній емігрант – споживач: «Я витримую природу виключно тоді, коли її пристосовано вже для людських вигід. Краєвид повинен розкриватися з тераси ресторану. Природа повинна бути подана при столикові кав'ярні: добра кава, тістечка й довкола кольоровані тканини далечини. Асфальтовані пішоходи в цілинному лісі. Заплачений вхідний збір і поруччя, на які можна спиратися, зазираючи в безодню» [5, с. 148].

Домонтович наділив Арсена Петровича здатністю пережити досвід втрати ґрунту, що пов'язувалась у першу чергу із почуттям загубленості, неусвідомленням власних можливостей і прорахунків. Така людина перебуває в «тяжбі з добою, в змаганнях з часом, щоб встояти тепер через десятиліття» [5, с. 171].

Незалежно від того, що переживає людина (втрату ґрунту чи обирає шлях внутрішньої еміграції) є й спільні відчуття: «Всередині кожного з нас прокидається тривога й страх, зникає певність. Серце в одчай зривається й каменем падає в безодню» [5, с. 182]. Але внутрішньому емігранту повернути відчуття рівноваги значно простіше: «Я підходжу до вікна і, спираючись руками на підвіконня, висовуюсь назовні. Я поринаю в п'ятьм, пожадлово вдихаю в себе свіже повітря запавної ночі. Я дивлюсь на мерехтіння зір, на простір, що замикає сполучені в собі початки й кінці, все те, що було, є й буде» [5, с. 182].

Внутрішня еміграція дає силу персонажеві не лише мати власну думку, але й висловити її: «Немає естетичних вартостей самих по собі. Линник будував церкву, а не експозиційні залі для виставки. Ізольоване естетичне ставлення до релігійних справ – це блюзнірське заперечення їх метафізичної суті» [5, с. 196]; мудрість замислюватися над зв'язком поколінь, над зміщенням центру ваги з особистості на суспільство. Така особистість здатна дати оцінку, зрозуміти появу «почуття ліктя». Урешті, прагнення думати й діяти самостійно, а не за колективними приписами й спонукає до внутрішньої еміграції.

Ще одним із мотивів внутрішньої еміграції є можливість зберегти почуття, здатність до розуміння причин явищ: «Такий є стиль нашої доби, що одкидає психологічну, особисту характеристику чину. Ми зробилися стримані в вияві наших почуттів. Ми зрікаємося чутливості. Ми стверджуємо кохання, позбавлене чулості. [...] Письменники нашого часу стали створити в виборі слів і вибагливіші до форми. Наша поезія не культивує лірики. Вона зневажає суб'єктивізм ліризму й прагне обов'язкових норм, змісту, який би був обов'язковий для всіх» [5, с. 203].

Усі мотиви, які спричиняють внутрішню еміграцію – необхідність, як необхідна і сама внутрішня еміграція заради здатності відчувати, бачити, думати, виражати свої думки; заради здатності бути собою, заради самозбереження індивідуальності. Віри в ці слова надають прикінцеві рядки твору. Остання репліка, яку вигукнув Ростислав Михайлович: «Необхідність»; візуальні образи, які з'явилися в уяві, – це образи «варязької церкви», сірої бруківки вулиці, а після розплющення очей «з блакитної безодні знявся нестерпний білий блиск Дніпра».

Гуля – учень по Мистецькому інституту Ростислава Михайловича – щирий ентузіаст з категоричним мисленням: «*Замість сполучувати, він роз'єднував. Він не прагнув примирювати щось. Миру не існувало для нього. В руці він тримав оголене лезо меча, завжди готовий вступити у двобій з противником*» [5, с. 42]. Гуля не боявся сказати правду. Цей персонаж – виразна опозиція Ростиславу Михайловичу, що символізує неминучість змін.

Отже, дослідження поколінневих відмінностей персонажів інтелектуальних романів В. Петрова-Домонтовича – найкращий спосіб усвідомити ціннісний світ репрезентантів, світоглядні установки, можливості співіснування. Змалювання поколінневих відмінностей досягається увагою автора до характеротворення: умов формування характеру в родині, змінам, зумовленим освітою тощо. Розум, на думку письменника, стає рушієм, що дає силу протистояти попередньому поколінню. Для осмислення поколінневих відмінностей автор обирає або важливу життєву цінність (кохання), або історичну цінність – пам'ятку – Варязьку церкву. Неприйняття ціннісного світу спричиняє або самогубство, або шлях внутрішньої еміграції. Ці висновки доречно звірити з поглядами В. Петрова-Домонтовича щодо генераційного руху, висвітленими в публіцистиці. Такі спостереження мають стати предметом наступних студій.

Список використаної літератури

1. Флек Л. Як постає та розвивається науковий факт. Вступ до вчення про мисленнєвий стиль і мисленнєвий колектив / Л. Флек. – Чернівці: Книги – XXI, 2019. – 216 с.
2. Гундорова Т. Генераційний виклик і постколоніалізм на сході Європи. Вступні зауваження / Т. Гундорова, А. Матусяк. Постколоніалізм. Генерації. Культура. – К.: Лаурис, 2014. – С. 7–16.
3. Матусяк А. Категорія покоління у сучасних суспільно-культурних дослідженнях / Т. Гундорова, А. Матусяк. Постколоніалізм. Генерації. Культура. – К.: Лаурис, 2014. – С. 129–145.
4. Домонтович В. Дівчина з ведмедиком / В. Домонтович. Дівчина з ведмедиком. Доктор Серафікус. – К.: Комора, 2019. – С. 25–162.
5. Домонтович В. Без ґрунту / В. Домонтович. Спрага музики: Вибрані твори. – К.: Комора, 2017. – С. 27–209.

REPRESENTATION OF GENERAL DIFFERENCES IN THE INTELLECTUAL NOVELS BY V. PETROV-DOMONTOVYCH

Tetyana I. Virchenko, Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine)
E-mail: t.virchenko@kubg.edu.ua
DOI: 10.32342/2523-4463-2020-2-20-6

Key words: *generation, internal emigration, intellectual novel.*

The study focuses in the representation of generational differences on the material of V. Petrov-Domonovych's novels. Attention to generational studies is due to their significant potential, which lies in forecasting the development of society, understanding of worldviews, therapeutic functions, and more. Research attention was focused on the artistic realization of the factors that create generations, the delineation of their values, social positions, worldviews, and the peculiarities of the intersection of generations. This has been the purpose of the study. The implementation of the study required the definition of the meaning of "generation". It is based on the definition of A. Mausyak, M. Svetlitsky, formulated in the work in "Category of generation in modern socio-cultural research": "A group of peers characterized by a certain worldview and specific ideas, values, positions, norms, patterns of social positions, as well as the similarity of historical experience or common living conditions..."

In the novel "Without Soil" the value and monument, through the prism of which generational differences will be understood, was the Varangian Church, built by Linnik. Linnik, Rostyslav Mykhailovych, and Hulya are related to one art form and best reflect the evolutionary changes that are taking place; illustrate intergenerational communication. Linnik, a representative of the "senior" generation, is an incredulous, always gloomy recluse. Dedication to work, perseverance in the fight against everyday life, form Lin-

nik's understanding of the mission of art: to appeal to the mind of the recipient. Rostislav Mikhailovich has an understanding of the peculiarities of the thinking of people in the middle of the 20th century – the ability to think in contradictions, to distinguish the differences of the era.

The worldview of the “younger” generation is devoid of depth, marked by the loss of soil, the devaluation of the role of memory. V. Petrov-Domontovych emphasizes the different attitude of the representatives of the generations to the understanding of the essence of the “movement”. It is important for the older generation to understand the connection between the generations, to express the cause-and-effect relations, to preserve the memory. In contrast to Linnyk, Rostyslav Mykhailovych does not accept the world of values that tries to dominate society, so he chooses the path of “internal emigration”, which serves as a means of resisting the influence of other individuals.

The analysis allows us to identify several motives for internal emigration: fatigue from everyday life, lack of connections in the community, the conflict between the awareness of their origin and the present, the instinct of self-preservation. All the motives that cause internal emigration are a necessity, just as internal emigration itself is necessary for the sake of the ability to feel, see, think, express one's thoughts; for the sake of being able to be oneself, for the sake of self-preservation of individuality.

References

1. Fliek, L. *Yak postaie ta rozvyvaietsia naukovyi fakt. Vstup do vchennia pro myslennievyi styl i myslennievyi kolektyv* [How a scientific fact appears and develops. Introduction to the theory of thinking style and the thinking team]. Chernivtsi, Knyhy – XXI Publ., 2019, 216 p.
2. Hundorova, T. *Heneratsiinyi vyklyk i postkolonializm na skhodi Yevropy. Vstupni zauvazhennia* [Generational challenge and postcolonialism in eastern Europe. Introductory remarks]. Hundorova, T., Matusiak, A. *Postcolonialism. Generatsii. Kultura* [Postcolonialism. Generation. Culture]. Kyiv, Laurus Publ., 2014, pp. 7-16.
3. Matusiak, A., Svietlitski, M. *Katehoriia pokolinnia u suchasnykh suspilno-kulturnykh doslidzhenniakh* [Generation category in modern socio-cultural research]. Hundorova, T., Matusiak, A. *Postcolonialism. Generatsii. Kultura* [Postcolonialism. Generation. Culture]. Kyiv, Laurus Publ., 2014, pp. 129-145.
4. Domontovych, V. *Divchyna z vedmedykom* [Girl with a Teddy Bear]. Domontovych, V. *Divchyna z vedmedykom. Doktor Serafikus* [Girl with a Teddy Bear. Doctor Seraficus]. Kyiv, Komora Publ., 2019, pp. 25-162.
5. Domontovych, V. (2017). *Bez gruntu* [Without Soil]. Domontovych, V. *Spraga muzyky: vybrani tvory* [Thirst for music: Selected works]. Kyiv, Komora Publ., 2017, pp. 27-209.

Одержано 14.08.2020.